

97574

DİYANET İŞLERİ BAŞKANLIĞI YAYINLARI

II. DİN ŞÛRASI
TEBLİĞ VE MÜZAKERELERİ
(23 - 27 KASIM 1998)
(II)

Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Araştırmaları Merkezi Kütüphanesi	
Dem. No:	97574
Tas. No:	297.004 DİN. Ş

ANKARA-2003

Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları / 584
İlmi Eserler / 93

Tashih

Abdil AKTAŞ
Mustafa KAYA
Yusuf APAYDIN
Ali Osman PARLAK

Dizgi

Mehmet KARADAŞ
Hasan EKİNCİ
Hüseyin DİL

Grafik

Recep KAYA

Baskı

Türkiye Diyanet Vakfı Yayın Mat. Tic. İşl.
Tel: (0.312) 354 91 24

2003-06-Y-0003-584
ISBN: Tk.No: 975-19-3325-0
ISBN: 975-19-3327-7

© *Diyanet İşleri Başkanlığı*

Dini Yayınlar Dairesi Başkanlığı
Derleme ve Yayın Şubesi Müdürlüğü
Tel: (0.312) 295 73 06 - 295 72 75

YENİ BİR YAKLAŞIMLA VAAZ EĞİTİMİ

Prof. Dr. Kerim YAVUZ

Dine bir yönüyle bir eğitim ve öğretim hadisesi olarak bakıldığına göre onun tebliğ, irşad ve telkin edildiği yerlerden birisi olan camilerdeki vaazlara da öğretim vasıtası olarak bakılabilir. Vaaz başta Kur'an ve sünnetin takdim ve teklif edilmesidir. Burada bunlarla bir yandan insanın dinî ve ahlâkî bilgileri tazelenirilirken bir yandan da bunların onun aklına ve kalbine sindirilmesi söz konusudur. Öyle ise vaazın eğitici ve öğretici özelliği bir vakiydir. Ancak burada tamamen düzenli bir eğitim-öğretimden söz etmemiz mümkün değildir. Ama o kendini dinleyen cemaatin yol göstericisi niteliği taşır. Vaaza yakından bakıldığına biz onun içerisinde 3 unsurla karşılaşırız. Bunların;

- 1- Din
- 2- İnsan
- 3- İletişimdir.

Vaaz her şeyden önce dine ve ahlâka dayanmak suretiyle insana yönelir. Bu basit bir dayanış ve yöneliş değildir. Aksine onların vaazla müminlerin ruhuna sindirilmesi söz konusudur. Bunun temel köprüsü de etkili bir iletişimle kurulur.

Yalnız burada dikkati çeken bir husus vardır. Okulda öğretmenin önünde belli yaş ve sayıda öğrenciler bulunurken camide ise vaizin önünde her yaşta ve her kültürden dinleyicileri vardır. O bu dinleyici kitlesini ciddiye almak zorundadır. Çünkü vaizin önündeki cemaat pasif veya uykulu kişilerden oluşan bir topluluk değildir. Aslında müminler camiye vaaza ve hutbeye aktif katılmak için gelmişlerdir. Şayet vaazın dinleyicisi varsa, ona ruhen iştirak ediliyorsa, ona değer veriliyorsa, o vaaz dinleniyor, yaşıyor ve o var demektir. Eğer vaazın dinleyicisi yoksa, ortada vaaz da yok sayılır.

Vaazın varlığından herkesin isteyerek haberdar olabilmesi için, vaizin ilk sorusu yazını kimlere vereceği sorusudur. Camiye gelenler kimlerdir? Bunlar toplumun hangi kesiminden gelmektedirler? Onları meşgul eden problemler nelerdir? Onların ailesi, mesleği, kültür seviyesi, siyasî görüşü, partisi, dünya görüşü, hayat anlayışı, bilgisi, görgüsü, hayat tecrübeleri farklı farklıdır. Bunların hepsinin ayrı ayrı beklentileri vardır. Vaizin, bunların hepsini dikkate almak zorundadır. Zira onun müminleri hayal kırıklığına uğratma hakkı yoktur.

Cemaatinin problemleri ve beklentileriyle ilgilenmeyen, onları kendi içinde hissetmeyen vaizin, cemaatını ruhen harekete geçirmesi zorlaşacaktır. O bunları vaazıyla önce kendi için de hissetmelidir. Esasen vaiz yaşamadığını kendisi hissedemez, düşünemez, tasavvur ve hayal edemez. Kendisinin hissedemediği ve yaşamadığı sözleri ağzından içi boş sözler olarak dökülür. İçi boş sözler ise her zaman içeriği olmayan ölü sözlerdir. Bu

ölü sözlerden ise hayat beklemek boşunadır. Halbuki vaizin sözleri yaşanan ve yaşanacak hayattan dökülen sözler olmalıdır. Böylece cemaat yaşanan inancın ürünü olan sözlerin sıcaklığını ve değerini daha çok duyacak ve hissedecektir. Şayet vaaz insanı sürükleyebiliyorsa, o etkileme gücüne sahip ifadeleri içeriyor demektir.

Dağları aşmaktan söz eden bir vaiz, bunu kendisi hiç yaşamamışsa onun bunu başkasına hissettirmesi çok zordur.

Şu halde vaazın gerçek vaaz olması isteniyorsa, onun etkileyici ve sürükleyici olması gerekir. O müminlerin hepsini samimiyetle kucaklayabildiği ya da onların ihtiyaçlarını karşılayabildiği ölçüde başarılı olacaktır.

Öyle ise vaiz bütün cematiyle aralarında çok iyi bir iletişim kurmalıdır. Bu da onun cematını vaazıyla uyandırması ve yönlendirmesiyle mümkün olur. Vaiz buna önce cematını ciddiye almakla başlar. Şayet cemaat vaazda gönlünün aradıklarını ve beklediklerini bulabiliyorsa, o vaaz gayesine ve hedefine ulaşıyor demektir. Eğer cemaat bunlarla umduklarını bulamıyorsa o zaman o henüz gideceği yolu görme imkanına kavuşmuş sayılmaz. Halbuki vaiz cemaatıyla vaazı arasında iletişim kurmak zorundadır. Bu olmazsa o cemaatin kalblerini nasıl ısıtıp uyandıracaktır? Vaiz temsil ettiği dini, imanı, ahlâkı, ibadeti ve insanları sevmeli ki, müminlere kendi kalbini ve aklını açabilsin, onları düşündürebilsin ve hissettirebilsin. Dinin telkinlerini içine sindiremeyen vaiz dini telkinleri cemaatına nasıl hissettirecektir? Kendi aczini hissederek yetmezliğini tehdit, korkutma, baskı ve dayatma ile gidermeye çalışan bir vaiz dinde gönül rızasına dayanan itaatı nasıl uzun ömürlü hale getirecektir?

Bilindiği gibi vaaz bir nevi bir bilgi alış verişidir. Öyle ise bir vaazın gerçekleşmesinde 3 ögenin bulunması şarttır: bunların;

- 1- Vaiz,
- 2- Vaazın muhtevası,
- 3- Cemaattır.

Bunlardan birisi olmadan vaaz harekete geçemez. Onu harekete geçişini sağlayan dildir. Konuşmadır. Bilindiği gibi dil eğitim öğretimin ya da tebliğin en önemli iletişim vasıtasıdır. Kur'an-ı Kerim ve sünnetin ya da dinin bize ulaşması dil ile olmakta ve dil ile saklanmaktadır. Böyle olunca dilin kullanılması dinin doğru bir şekilde öğrenilmesinde ya da bozulmasında çok önemli bir etkidir. Zira dil çok etkili bir araçtır, bir vasıta. Çünkü din insanların zihinlerinde önce dil ile inşa edilir., Esasen insan içinde ve dışında olup biten her şeyi onunla ifade eder.

Vaaz dil ile sesli olarak kulağa hitab eder. O her şeyden önce dil ile inşa edilir. Vaiz kendisi ile cemaat arasındaki iletişimi yine dille sağlar. Öyle ise onun dili cemaatın dili olmalıdır. O da insanı inandıracak, dinleyeni harekete geçirecek ve neticede kendini onun içinde bulacak bir nitelik taşımaktadır.

Esasen camiye gelen müslüman vaazla tatmin olmak ister. Ama onu tatmin edecek vaazı hazırlamak vaize düşen bir görevdir. Şüphesiz onun hazırlanışı vaizin kendi problemi. Her vaazda dinî veya ahlâkî bir konunun ciddi bir şekilde hazırlıktan geçerek belirlenen hedef doğrultusunda belli bir plan dahilinde takdim edilmesi söz konusudur.

Bundan sonra hazırlık çerçevesinde konu ile ilgili bilgiler, problem, fikirler ve tecrübeler belirlenir ve onların derlenmesi yapılır. Gerekliyorsa metinde tarihî çalışmalara da yer verilir. Konu hakkında dini açıklama ve yorumlamalar aranır. Bunda başta Kur'an, Tefsir, Hadis kaynakları taranır. Gerekliğinde diğer kaynaklara da bakılabilir. Bütün bunlar vaazın ön çalışmalarıdır. Esasen ona bu ön çalışmalarla başlanır. Vaaza iyi hazırlanmak için önce ona zaman ayırmak gerekir. Zira o, üzerinde ciddi çalışmak ve fedakârlık ister. Sözü edilen belirleme ve derlemeler yapıldıktan sonra, sıra bunların mantıklı bir şekilde sarılmasına gelir. Artık burada vaaz metninin oluşması söz konusudur.

Vaaz metninin hazırlanmasında konuya genel bakış açısı önemlidir. Bununla birlikte ona çevrilen tarihi psikolojik, sosyolojik ve insanî bakışlar ve bunları destekleyen öteki bakış açıları, vaazın oluşmasında etkili bir rol oynamalıdır. Bunların yanında vaaza destek olacak ilimlerin hepsinin dikkate alınması gerekir.

Buna göre hazırlanan bir vaazda 3 karakteristik özellikten söz edebiliriz. Bunların;

1. Dine dayandırılması.
2. Konu ile ilgili bilgilerin açıklanışı ve yorumlanışı.
3. Dinin günlük hayatla ilişki kurularak bilimsellik ölçüsünde yaşayışa yansıtılması.

Şu halde bilgi ve tecrübeye dayalı olmalıdır. Sonra cemaat devamlı değişme halindedir. Değişen cemaat her zaman değişiklik, yenilik ve güncel bir vaaz bekler.

Halbuki günümüzde vaizlerin vaazlarına ciddi bir şekilde hazırlanmadan, kürsüde belli bir fikrî silsileye pek dikkat etmeden kendine ayrılan süreyi geçiştirme eğiliminde oldukları ve cemaatin beklentilerine fazla aldırmadıkları söylenmektedir. Böyle bir hareket tarzının ise vaazların itibarını düşürdüğü bir gerçektir. Halbuki vaazların fikrî bir silsile ve belli bir sistem dahilinde ve belirlenen gaye ve hedef doğrultusunda hazırlanmalı ve işlenmelidir.

Onun işlenmesi sırasında sıra ile motivasyon, konunun ortaya konusu, bilgilendirilmesi, çözüm arayışları, imkânları ve sonuçlandırılması aşamalarının göz önünde bulundurulması gerekir.

Vaizin kimliğine gelince o herşeyden önce dinin ve camiye gelen cemaatin bir temsilcisidir. Bu bakımdan o bir yönüyle geçmişi alıp bugüne getiren ve onu günümüzde yaşayan insan demektir. O, vaazı ile geçmişi bugüne taşıyarak işleyen insandır. Aynı zamanda o hem dinin, hem de cemaatin, hem dili hem de kalbi durumundadır. Böyle olunca o vaazında cemaatıyla buluşmak ve kucaklaşmak durumundadır. Çünkü vaiz cemaatıyla birlikte aynı dünyayı paylaşan insandır. Bunun için o onların beklentilerine, ümitlerine, problemlerine ortak olur ve sahip çıkar. Müslümanın dinine ve dünyasına yabancı olan vaizin cemaatını harekete geçirmesi beklenemez. O, ülkenin herhangi bir yerinde bir kürsüde konuşan insandır. Esasen vaiz, karşısında kendini dinleyeceği bir cemaatı bulup konuşmaya, yani vaaz vermeye başladığı andan itibaren vaiz olur. Aslında o, vaazına başlamadan önce kendisi de cemaattan birisi sayılır. Vaiz, cemaat karşısında belli bir fonksiyonu olan ve bunu bilen bir insandır. O, cemaatıyla iyi ilişkiler ve diyalog kurabilen, konuştuğunda kendini dinletebilen, cemaatı kendine, kendini cemaatına bağlayabi-

len bir insandır. Öyle ise o, vaazından ve kendinden emin olmalıdır. Kendisinin iknâ olmadığı vaazdan başarı beklemek doğru değildir. Konuşmanın önemi çok konuşmaktan geçmez. Vaiz önce kendi sözlerinin değerine inandığını göstermelidir. Onun bu halini gören cemaat da onun sözlerinin değerine ve önemine inanacaktır. Sözlerin enflasyona uğramasıyla çok sözler üretilebilir; ancak ondan, fazla değerli ve önemli bir muhteva çıkmaz. Halbuki vaazda önemli olan, değeri olan muhtevanın oluşturulmasıdır.

Vaizin vaazına başlarken kendinden emin, kararlı ve samimi olması önemlidir. Bununla birlikte dış görünüşü, jestleri, mimikleri ve ruhi yapısı itibarıyla yumuşak, dostça, kardeşçe, sıcacık bir kucaklama havası içinde olmalı, sertlikten ve ürkütücü olmaktan uzak durmalıdır. O, konusuna hakim olduğu hissini konuşmasının başından sonuna kadar uyandırmalı ve bu havayı korumasını bilmelidir.

Vaizlerden birçoklarının kendilerini çeşitli grup ve akımların ya da politikanın kıskaçına kapırdıkları söylenti ve şikayetlerinin artmış olmasıdır. Halbuki vaiz dinin aslına ve vazgeçilmezliğine önce kendisi samimiyetle inanmalıdır. Bu olmadan, o, cemaatına dinin vazgeçilmezliğini nasıl hissettirebilecektir? Esasen vaiz bunun bir ihtiyaç olduğunu cemaatına hissettirebilmelidir. Hatta cemaatin hissedemediği ihtiyaçlarını önce kendisi hissedip sonra cemaatına da hissettirebilecek hale gelmelidir. Vaizin arayışı, cemaatin arayışı haline geldiği zaman o cemaatle gerçekten temas halinde demektir. O, cemaatin beklentilerine güçlü bir şekilde cevap verebildiği ve cemaatda vaizin sesine kulak verebildiği zaman, her ikisi de birbiriyle temas halinde demektir. Vaiz cemaatin ve dinin isteğini bir tarafa bırakıp kendi isteğini kabul ettirmeye kalkışırsa, kendine verilen vazifeyi istismar ediyor demektir.

Halbuki vaiz vaaz sırasında müminin kendisinden üç beklenti içinde bulunduğunu bilmelidir. Bunlar :

- a) Onun hüsn-i kabul görmek istemesi,
- b) Gerilimden uzaklaşıp rahatlamayı ve mutluluğu arzu etmesi,
- c) Dinin emirleriyle uyum halinde olmayı arzulamasıdır.⁽¹⁾

Yukarıdan beri söylenenlerin başarıya ulaşması veya camideki vaazla daha güçlü, daha etkili, daha doyurucu ve daha inandırıcı olabilmek için onun bugünkü görüntüsünün değişmesi ve yeni bir anlayışın oluşturulması lazımdır. Bunu daha açık söylemek gerekirse günümüzde;

- a) Vaizin kendini yenilemesi,
- b) Vaaz içeriğinin geliştirilmesi,
- c) Metodların yenilenmesi gündeme gelmektedir.

Şu nokta unutulmamalıdır ki, vaaz ve onun içinde kullanılacak metodlar kendi kendilerini yenileyemez. Onları yenileyecek olan vaizlerdir. Vaazın, etkisini yitirmiş ve kendini verimsizliğe mahkum etmiş bir anlayışın kemikleşmiş kabuğunu kırması ve bugünkü yozlaşan görünüşünü değiştirmesiyle asıl arzulanan ihtiyaca cevap verecek hale gel-

1. Bk. Bartholomäus, Religionspädagogik, s.66-67; Demirkol, Vaizlerin Ehliyetleri, s. 292.

mesi beklenmektedir. Bu da vaizin kendisini, telkin ettiği bilgilerin insanı haline getirmesiyle kolaylaşmış olacaktır.

Öte yandan günümüzde vaaz ve vaizlere fazla itibar gösterilmediği sezilmektedir. Bunda onlardan fazla tat alınmadığının tesiri olduğu söylenebilir. Vaizin bu olumsuzluğu kırması kendisine düşen bir görevdir. Esasen vaaz, vaizin ne derece gelişip gelişmediğinin bir nevi göstergesidir. Bugünkü genel görüntüye bakıldığında durumun pek de iç açıcı olmadığı söylenmektedir. Bunun için çeşitli sebepler gösterilebilir. Bunlar arasında başta meslekî bilgi, genel kültür, metodik hareket noksanlığı, ciddi hazırlığa ihtiyaç duymama, baştan savma, vaaz konularının ve içeriğinin iyice kısırlaşması söylenebilir.

Burada ilk göze batan özellik, onun inandırıcılık ve ikna edicilik kabiliyetinin sarsılmış olmasıdır. Zira vaaz anlayışlarında görülen umursamazlık, adet yerini bulsun diye önceden bilinenlerin tekrar edilip durması ve onların körü körüne şeklen korunması, alışlagelmişin dışına çıkmamak, eskinin içine sıkışıp kalmak suretiyle eski kabuğunu yırtamama, ağızdan dökülenlere kendisini inandırmama, meselâ temizlik imandandır deyip de türlü türlü ferdî ve mekânî kirler ve pisliklerle içli-dışlı olma, kısaca vaazda hep havanda su döver gibi bilgi fakirliğinin bir kader gibi görülmesi ve bunların boş sözlerle örülmesiyle beklenen başarının gelmesi mümkün değildir. Bu metodla dine inanmada ve onu samimiyetle benimsemede kalitenin yükselmesini beklemek boşunadır.

Bununla birlikte verilen vaazlar arasında İslâm'ın günlük hayata uygulanmasının geliştirilmesi, zaman, zaman tarihî realiteye uymayan menkıbelerle beslenen fantaziler, tasavvufi serpintiler ve benzeri düşüncelerle örülen ve zaman zaman realite dışına taşan dinî anlayıştan örnekler seçilmesi, bu arada siyasi, ideolojik dinî akım ve gruplara sempati duyan vaazlarla insanları kendine çekme gayretleri ya da dinleyenleri kendine bağlama gücünü kaybeden vaizlerin dinin taleplerine zorla itaat ettirmek için korkutmayı, tehdit etmeyi, tenkit etmeyi ve sindirmeyi tek çıkar yol (metod) olarak görüp cemaatına hep saldırgan ve baskıcı bir tutumla hareket etmesiyle cemaatin vaaza olan ilgisinin zayıflaması beklenen bir sonuçtur.

İşte bu ve buna benzer durumların sık sık tekrarlanması neticesinde cemaat genelde vaazdan pek fazla birşey beklemediği için ona gerektiği kadar rağbet etmemektedir. Meselâ Cuma günleri cemaat böyle bir vaizle karşı karşıya ise o gün dindarlar camiye vaaz dinlemek için değil, daha çok Cuma namazı kılmaya gelmektedir. Nitekim camide cemaat arasında sık sık öksürenlere, esneyenlere, uyuklayanlara, vaazla ilgilenmeyip başka şeylere dalıp gidenlere, canı sıkılanlara, sık sık aklı başka yerde olanlara, vaize canı sıkılanlara, bakılırsa, burada en azından vaiz ile cemaat arasındaki iletişimin bozulduğunu ya da kesilme noktasına geldiğini söylemek ve yerine göre vaizin giderek antipatik bir duruma düştüğünü görmek mümkündür. Esasen vaazlar içeriksiz, tesirsiz, cazibesiz, kuru ise ve bizzat vericisi tarafından benimsenmemiş, geleneksel kalıptan dışarıya çıkmayan, can sıkıcı ya da politize olmuş konuşmalardan oluşuyorsa, onlara karşı antipatik bir tutumun oluşması beklenen bir sonuçtur.

Halbuki vaazların ister açıklayıcı, ister tenkit edici, ister değiştirici olsun, önce inandırıcı ve ikna edici olması lazımdır. İnandırıcı ve doyurucu olmayan veya içeriği zayıf

olan bir vaazın faydasızlığı hükmüne varılması normaldir. Nitekim bugün ülkemizde söylenenlere bakılırsa bu tür vaazların hep ön planda tutulduğu, toplumda çok önemli sayılan fonksiyonlarını büyük ölçüde yerine getiremediği sık sık ifade edilmektedir. Vaazdaki tatsizliğin neticede kişileri başka dinî aramalara sevkmesi de doğaldır. Bunlardan da çeşitli dinî grup ve akımların yararlanması, hatta bunlardan yeni yeni oluşumların ortaya çıkması şaşılacak bir husus değildir.